

УДК 821.161.2 – 145

В.О. Переяслов

МЕТАФІЗИЧНІ ВИМІРИ В ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІРИЦІ В. МИСИКА

В. Мисик – відома постать літературного процесу ХХ ст. З-під його пера вийшли численні прозові, перекладні, поетичні твори. Творчість митця досліджували такі визнані критики й літературознавці, як: В. Брюгген, Г. Гельфандбейн, В. Іванисенко, М. Ільницький, Н. Куляса, Ю. Лавріненко, О. Лупій, І. Михайлин, Л. Новиченко, Я. Савченко, В. Хитрук та ін. Усі дослідники підкреслювали філософічність його бачення світу, яке здатне розгледіти унікальне в буденних речах, спроможне найдрібнішій часточці світу надати епічного значення. Так, Е. Соловей, розглядаючи філософську лірику В. Мисика, зазначала, що він: «поет, якому подібно до пізнього Рильського, особливо притаманний суто філософський темперамент: хоч би які в глибині нуртували пристрасті – зовні панує замислена стриманість, спокій печальний і мудрий, надособистісне осмислення свого досвіду» [7, с. 213].

Теоретичні основи філософської лірики, її проблематика та жанрові особливості, перспективи вивчення були предметом спеціального дослідження Т. Волкової, Л. Гінзбург, А. Гризуна, І. Козлика, Є. Майміна, С. Русової, Р. Співак, Ю. Тинянова, Р. Халілова, О. Шостак, Л. Щемелевої та інших.

Е. Соловей так зауважувала про явище філософської лірики: «Це поезія, заснована на глибокому ліризмі самого процесу мислення, пізнання, духовних пошуків. Читачеві відкриваються тут певні життєві істини в процесі їхнього поетичного народження, утвердження інтелектуальних і моральних цінностей відбувається безпосередньо, становить головний “ліричний сюжет”» [7, с. 152]. Услід за нею О. Деркачова зазначала, що «філософська лірика відбиває художньо всезагальне в людській свідомості, а також переживання цього всезагального. Основу філософської лірики становить субстанційне, втілене в ліричному

образі переживання. Поет повинен вибудувати свою гіпотезу буття, переживши конфлікт між думкою і світом» [2, с. 112].

Отже, опираючись на досвід науковців, вважаємо за доцільне дослідити вияв метафізичної тематики і проблематики у філософській ліриці В. Мисика. Це дозволить розширити межі уявлення про поета та його творчість, дасть змогу глибше пізнати світогляд митця.

Однією з магістральних ліній метафізичної лірики В. Мисика є тема пам'яті. Зміни вікових періодів життя людини є гарним засобом образного втілення онтологічного змісту. Вони виразно промовляють до кожної людини, співмірно з її власним досвідом, будять у кожного свої спогади і спонукають до ширшого осмислення пережитого. Коли ці відносини з минулим і з досвідом стають об'єктом поетичної рефлексії, їх цінність зростає, сягаючи загальнолюдських горизонтів.

Як влучно підкреслювала Е. Соловей: «Непопулярність, м'яко кажучи, “метафізичної” тематики в літературі тієї доби, коли творили В. Мисик, Л. Первомайський, І. Муратов, М. Рильський, М. Бажан, примушує думати про нереалізовані ними можливості філософсько-поетичного хисту і водночас подивляти з їхньої відданості цій лінії творчості всупереч усім табу, всупереч суворій філософській та світоглядній дієті...» [7, с. 251]. Ці риси творчості знаменитих митців й актуалізують більш детальне її дослідження з огляду на неповторність.

Особливе місце у творчості В. Мисика посідає тема пам'яті як фундаменту людського досвіду. Вона втілена в таких ліричних творах, як: «Шукачі» (1929), «Хата» (1940), «На Одері» (1945), «Юність» (1958), «Мати осінь» (1964), «Спогади». У ліриці «Сад пам'яті» автором здійснюється аналіз складних лабіринтів людської пам'яті та місця в ній найціннішого для кожної людини.

Алегоричний образ пам'яті як місця, яке потрібно доглядати, не є новим в українській літературі. М. Бажан у творі «Пролог до спогадів» порівнює пам'ять з пущею. Письменники по-різному, відповідно до свого світогляду, наснажують вірш думкою, емоційно-експресивним забарвленням, асоціаціями, подіями. Однак, спільною в

них є думка про те, що найцінніше в житті (сім'я, дитинство, перші кроки, перше кохання) не можна забувати.

В. Мисик закликає доглядати свою пам'ять як сад, найціннішими в якому є спогади про матір, батька, рідний дім, тому що вони, наче знов і знов умирають, коли ми їх забуваємо:

Тут і мій батько жив. Якби ти знав,
Як він томився, умиравши вдруге!
Ми ж тільки пам'яттю живі й багаті,
Що по собі лишили серед вас [5, с. 241].

Образ саду не є новим для української поетичної традиції. Досить згадати «Сад божественних пісень» Г. Сковороди, «Садок вишневий коло хати» Т. Шевченка, «Сад» В. Сосюри тощо. У Г. Сковороди, наприклад, душа людини порівнюється із садом:

Щасний той і без утіх, хто подужав смертний гріх,
Душа його – божий град, душа його – божий сад.
Завше родить сад квітки, нагинає плід гілки,
І весною все пахтить – листя тут не облетить [1, с. 331].

Так, як Г. Сковорода закликає не засмічувати душі-саду гріхами, В. Мисик спонукає не «засмічувати» пам'яті-саду непотрібними, несуттєвими спогадами. Поет стверджує, що часто той, хто не заслуговує на увагу, живе у спогадах довше, ніж найдорожчі люди:

У матері твоєї вже давно
В печі не топлено. Он там безщасна
Вона часує у холодній хаті,
Голодна й чорна, як сама земля [5, с. 241].

Ретроспективно в цьому вірші автор показує, що той, кого люди на частіше згадує, і займав у її житті найважливіше місце. Усупереч відчуттю безповоротності тих, хто живе лише в думках, у вірші паує атмосфера величності пам'яті, вона – це велике благо, яке власне виключно людям. Ця пам'ять – уособлення самого життя, яке існує в метафізичному, духовному світі.

Однією з важливих властивостей пам'яті автор вважає здатність зупиняти час, робити далеке близьким, поглянути на давноминуле з

точки зору сучасності, досвіду, який здобувається з роками. Прикладом такого бачення є наступні рядки, де поет говорить про дівчину, яка в житті зайняла небагато місця, однак у пам'яті живе довго:

Йй тут живеться краще, як жилось
У вашім світі. Швидко проминув
Там вік її недовгий [5, с. 241].

Наведені приклади достатньо свідчать про своєрідність філософської лірики В. Мисика, про специфічність її художньої структури. Адже ті ж таки спогади, попри всю їхню змістовно-поетичну значущість, – коли торкаються онтологічних роздумів – є засобом доведення конкретної ідеї чи істини на чуттєвому рівні не як характерні, «у чистому вигляді», для лірики через свою раціональну природу. Таким чином, потрібно мати хист, щоб вдало їх використати.

Наступну магістральну лінію метафізичної філософської лірики у творчості В. Мисика зустрічаємо, коли мова заходить про одвічне питання: небуття – смерть. Часто ця тема порушується задля того, щоб підкреслити цінність життя, його сенс. Поетові здається парадоксальним, що найвеличніше творіння Боже з безмежною силою духу, розуму приречене на фізичну смерть.

Сліди за тишею – вона підступна.
Тримай від себе далі...
Борися з нею, знаючи,
Що так і так – вона тебе вполює... [5, с. 253].

У мініатюрі показано ставлення митця й до такого поширеного в ХХ ст. явища, як самогубство. Історія знає багато випадків, коли людина самогубством хотіла довести свою владу над смертю. Ф. Ніцше заявляв, що «вільна» смерть – то є найвища можливість владарювання над життям [6, с. 611]. Однак В. Мисик наголошує: «Тримай від себе далі...», тобто не думай, що, якщо сам вкоротиш собі віку, ти переможеш смерть, ні, у будь-якому разі «Вона тебе вполює», і не треба їй у цьому допомагати.

Така тема здавна є традиційною для філософської лірики перш за все своєю глобальністю й незворотною. Смерть – це лейтмотив

усіх філософських творів, починаючи з найдавніших часів. Перші вірування людей базувались на страху перед невідомим, тим, що буде після смерті. Більшість світових релігій визнає безсмертя душі, однак людство продовжує боятись фізичної смерті. Кожна доба вирізнялась своїм ставленням до смерті. Так, в античні часи смерть героїзувалась, а, наприклад, у добу бароко набувала страхітливо-жорстких тонів (картини Божої кари, пекла, катування грішників) [8, с. 9].

Вічна опозиція життя і смерті, живого й мертвого набуває буттєвого змісту в таких творах В. Мисика: «Шлях», «Сад пам'яті», «Завойовник», «Сніг», «Біля брами», «Дядина», «Прощання», «Журавлі Хіросіми». Промовистими є рядки з лірики «Прощання» (1945):

Ти ж слово мені дала:
Чому ж ти його не здержала нині?
Чому, не діждавшись мене, хоч би
На хвилю, на мить, на останню муку,
Щоб я промовив: «Спокійно спи!» –
Твою, ще теплу, цілуючи руку... [5, с. 57].

Попри свою трагічність, вірш побудовано у стриманому тоні, відчувається розуміння автором закономірності й певної буденності того, що відбувається. Смерть позбавляється всіляких романтичних прикрас, надаючи осмисленню цього явища прозаїчності. Однак далі автор нагнітає атмосферу тексту запитанням «Де ж ти тепер?» і знову понижує її. Останній сплеск відбувається наприкінці тексту, це зумисні коливання інтонації, створені автором для підсилення думки:

Иди туди, де змагають і борють
Цю тьму у ранах заграв,
Иди – і з любов'ю ненависть поряд
Таку ж глибоку постав! [5, с. 59].

Мисикова концепція смерті характеризується мужнім сприйняттям ліричним героєм невідворотності цього явища. Для митця не характерне суто матеріалістичне ставлення до смерті з його теорією еволюції й із тим, що смерть є кінцем усього. Простежуємо християнську віру в потойбічний світ, у безсмертя душі. Однак

немає християнської впевненості в аді чи раї. У творах В. Мисика смерть – це загадка.

Смерть є лейтмотивом поеми «Біля брами». Структура твору являє собою внутрішній монолог ліричного героя, який розмірковує над тим, що ж буде після смерті. Характерне й місце, яке обрав автор для осмислення цього явища, – кладовище.

Серед мертвої тиші ліричний герой чує якесь шарудіння. Він озирється довкола й бачить дитячу повітряну кульку, яка зачепилась за чагарник і тріпотить. Цікаво, що антиномію дитинство / смерть В. Мисик використовує і в оповіданні «Крем'яхи» [3], що є прикладом того, як взаємопов'язані в ньому майстерність сюжетоскладання й майстерність неоромантичної багатозначності формують символічний ліричний підтекст малого жанру й тим самим розширюють його художній простір. До речі, назва оповідання («Крем'яхи»), здається, звучує художній твір до реалістичного розуміння, до описового новелістичного оповідання чи / і живописного пейзажного фрагмента, однак символічний підтекст, ліричний план змісту доповнюють його широкий асоціативний простір. Символіка гри на фоні палаючих танків і розривання бомб, відсилання до компонентів пейзажної характеристики й народних прикмет («Діти гралися, літаки летіли й летіли, бомби рвалися...») [3, с. 67]. Усе це разом перетворює тривіальний сюжет розповіді в ліричний твір, що доводить ідею всеплинності.

Таким чином діє В. Мисик і в поемі «Біля брами», де дитяча повітряна кулька дисгармоніює з простором кладовища.

Ліричний герой чує голос, який доноситься з кульки: «Пузир? Пустий? Так от / На що звелась тепер моя безсмертна / Душа!». Він починає переконувати себе, що це йому вчувається. І в атеїстичному контексті говорить: «...я не вірю, щоб душа людини / По смерті відокремитись могла / Від утворів її». Далі розвиваючи свою думку, ліричний герой доходить до ідеї переродження душі в будь-який предмет, навіть у хліб чи цеглу. Ця ідея переродження, напевно, бере початок з рубаїв Омара Хайяма. Так, в одному з них зустрічаємо схожу ситуацію:

Розбивши глечика, я не журився дуже,
Бо дурню п'яному, звичайно, все байдуже.
І потай мовив глек: «Колись я був так само
Людиною, а ти – ти будеш глеком друже!» [4, с. 401]

Хронотоп кладовища вдало поєднується з танатологічною рефлексією, тому що виступає знаком минулого і сприяє розмірковуванням над майбутнім душі й тіла після смерті. Діалог живого, нетверезого персонажа з душею мерця створює особливо довірливу атмосферу завдяки місцю дії і стану героя.

Цікавим є авторське образне рішення: повітряна кулька має ті ж характеристики, що й привид – «повітряність» і «прозорість». Тобто, цілком вмотивовано можна асоціювати її з ним. А привиди у світовій культурі з'являються, щоб застерегти, попередити, повідомити щось. Так, наприклад, привид батька Гамлета з п'єси В. Шекспіра повідомляє принцові обставини своєї загибелі. У Мисиковому творі привид теж застерігає ліричного героя від марнування земного життя:

Якби зарані знав я це, я й дня б
Не згайнував... [5, с. 148-149]

У цьому вірші відчувається небажання автора змиритись із всеплинністю. Наприклад, визначний поет Б. Олійник у творі «Був чоловік...» по-своєму інтерпретує явище смерті. Людина, яка сьогодні живе й ходить на роботу, завтра просто зникне, і ніхто про неї не згадає. Митець звинувачує в цьому світовий та суспільний устрій. В. Мисик же, попри схожість проблематики, закладає зерно надії на те, що смертю все не завершується.

У творі «Біля брами» спостерігаємо бажання зберегти бодай пам'ять про померлу людину, душа якої ніби перероджується в навколишні предмети. Це суголосно з віршем «Сад пам'яті», в якому стверджується, що людська душа живе в пам'яті тих, хто про неї найчастіше згадує.

Ідея вірша в соцреалістичній традиції мотивує вкладати всю свою душу в те, що робиш, тим самим підкреслюється соціальна значущість індивіда. Однак, простежуємо й думку про безсмертя душі, що

дозволяє авторові розширити межі життя й на прикладі ліричного героя змусити замислитись над вічними питаннями: чи є життя після смерті? І якщо є, чи гідно ти прожив своє земне життя? Крім того, на нашу думку, візія реінкарнації душі покликана перебороти екзистенційний страх смерті.

Цікаво, що в усіх своїх творах з танатологічними мотивами В. Мисик описує смерть кількома словами, тим самим акцентуючи на участі у процесі смерті й умирання не лише самих умираючих, а й живих. Більш детально цю думку ми простежимо в антивоєнних творах письменника, які залучають у танатологічний простір не лише родичів загиблих воїнів, а й усі майбутні покоління.

З часом лірика В. Мисика набувала все глибшого філософського звучання. При чому характерною рисою її ставало спрощення зовнішньої оболонки вірша до жанрів мініатюри, начерку, уривку. Це твори: «Послухай, не тьмяній очима», «Хух, Холодно...», «Постій ще трохи», «Світання», «Мрій не про тисячу тіней...» та ін. Внутрішня архітектоніка і смислове навантаження цих творів лише увиразнювалось. Простежувалась тенденція: чим простіше ставав вірш, тим глибші семантичні ресурси він містив.

Філософська поезія В. Мисика – це не лише осмислення загальних буттєвих категорій, це, перш за все, світовідчуття поета, осмислення ним власного життєвого досвіду.

Таким чином, аналіз філософської лірики В. Мисика з яскраво вираженою метафізичною тематикою і проблематикою засвідчив індивідуально-авторський погляд на вирішення порушуваних тем. Можна констатувати філософічність як одну з основних ознак творчості митця.

Література

1. Антологія української поезії: в шести томах. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 1.: Українська дожовтнева поезія: Твори поетів XI-XVIII століть. – 454 с.
2. Деркачова О.С. Філософська лірика як особливий вияв референтної лірики / О.С. Деркачова // Прикарпатський вісник НТШ «Слово». – 2011. – № 2 (14). – С. 112-117.

3. Мисик В. Комбат; Діти, Крем'яхи: [Оповідання] / В. Мисик [з передм. В. Брюггена; упоряд. М.І. Таран-Мисик] // Прапор. – 1986. – № 7. – С. 53-68.
4. Мисик В. Планета. Вибране / В. Мисик [передм. І. Драч]. – К.: Дніпро, 1977. – 423 с.
5. Мисик В.О. Чорнотроп: Вибране / В.О. Мисик [упоряд. І. Перепеляк, авт. передм. А. Перерва]. – Х.: Майдан, 2007. – 288 с. – Серія: «Поезія Слобожанщини».
6. Ницше Ф. Сочинения: в 2 тт. / Ф. Ницше. – М.: Мысль, 1990. – Т. 2. – 829 с.
7. Соловей Е. Українська філософська лірика / Е. Соловей. – К.: Юніверс, 1999. – 368 с.
8. Чижевський Д. Поза межами краси (До естетики барокової літератури) / Д. Чижевський. – Нью-Йорк: Українсько-американське видавниче товариство, 1952. – 22 с.

Анотація

В.О. Переяслов. Метафізичні виміри в філософській ліриці В. Мисика

Стаття присвячена дослідженню філософської лірики як однієї з магістральних ліній у творчості відомого письменника В.О. Мисика. Увагу зосереджено на творах з яскраво вираженою метафізичною тематикою і проблематикою. На прикладі ліричних творів письменника досліджено естетико-філософське світосприйняття, особливості його відображення в ліриці В. Мисика, визначено ставлення митця до метафізичних категорій пам'яті, смерті та сенсу життя.

Дослідження показало, що пам'ять В. Мисика сакралізує, вона – це уособлення метафізичного, духовного життя. Поет-філософ проводить паралель між реальним світом і світом, який існує в спогадах кожної людини. Він робить їх рівноцінно важливими, а відтак, алегорично спонукає доглядати пам'ять як сад. Крім того, ми визначили ставлення поета до смерті. Попри поширену в ХХ ст. ідею «вільної» смерті, В. Мисик закликає не пришвидшувати свій кінець, а жити, використовуючи кожну хвилину, щоб залишити добру пам'ять після себе. Яскраві образи, новаторські поетичні рішення, які використовує автор, спонукають переосмислити свій спосіб життя. У цьому вбачаємо їх не лише естетичну цінність, а й виховну, що є типовим для філософської лірики. Дослідження спадщини митця потрібно й надалі здійснювати в світлі його естетико-філософських уявлень.

Ключові слова: філософська лірика, метафізична лірика, категорія пам'яті, танатологічні мотиви, апелювання до загальнолюдських цінностей та орієнтирів.

Аннотация

В.О. Переяслов. Метафизические измерения в философской лирике В. Мысыка

Статья посвящена исследованию философской лирики как одной из магистральных линий в творчестве известного писателя В.О. Мысыка. Внимание сосредоточено на произведениях с ярко выраженной метафизической тематикой и проблематикой. На примере лирических произведений писателя исследовано эстетико-философское мировосприятие, особенности его отображения в лирике В. Мысыка, определено отношение мастера слова к метафизическим категориям памяти, смерти и смысла жизни.

Исследование показало, что память В. Мысык сакрализирует, она – это воплощение метафизической, духовной жизни. Поэт-философ проводит параллель между реальным миром и миром, который существует в воспоминаниях каждого человека. Он делает их равнозначно ценными, а значит, аллегорично побуждает заботиться о памяти, как о саде. Кроме того, мы определили отношение поэта к смерти. Не смотря на распространенную в XX в. идею «свободной» смерти, В. Мысык побуждает не ускорять свой конец, а жить, используя каждую минуту, чтобы оставить хорошую память после себя. Яркие образы, новаторские поэтические решения, которые использует автор, побуждают переосмыслить свой образ жизни. В этом видим их не только эстетическую ценность, но и воспитательную, что типично для философской лирики. Исследование наследия мастера необходимо и в перспективе проводить в свете его эстетико-философских представлений.

Ключевые слова: философская лирика, метафизическая лирика, категория памяти, танатологические мотивы, апеллирование к общечеловеческим ценностям и ориентирам.

Summary

V.O. Pereyaslov. Metaphysical Measurements in V. Mysyk's Philosophical Lyrics

The article is devoted to exploring the philosophical lyrics, as one of the main lines in the works of the famous writer V.O. Mysyk. In the article the attention is focused on products with a strong metaphysical themes and issues. On the basis

of lyrical works of the writer we studied his aesthetic and philosophical perception of the world, peculiarity of its reflection in V. Mysyk's lyrics, determined attitude of the master of a word to the metaphysical categories of memory, death and the meaning of life.

The study showed that V. Mysyk sacralizes the memory – shows it like the embodiment of the metaphysical and spiritual life. The poet-philosopher draws a parallel between the real world and the world that exists in the memories of every person. He makes them equally important, and therefore encourages allegorical cares about memory as a garden. In addition, we determined the poet's attitude to death. Though the idea of “free” death is very common in the XXth century V. Mysyk urges not to accelerate one's end, but to live using every minute to leave a good memory after oneself. Vivid images, innovative poetic solutions that are used by the author, encourage people to rethink their way of life. In this way we see not only aesthetic value but also educational, which is typical for philosophical lyrics. The study of the poet's works should be made in the light of his aesthetic and philosophical ideas

Keywords: philosophical lyrics, metaphysical poetry, category memory thanatological motives, appealing to universal values and orientations.

Інформація про автора

Переяслов Віталій Олександрович – ORCID: 0000-0002-3262-1210; аспірант кафедри української та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Блюхера, 2, м. Харків, 61168, Україна